

"Vier Heerlijkheden"

Historische Werkgroep Stichting De Vier Heerlijkheden te Brakel.

Omslag: “Huis Brakel”.
Tekening: Jaap Verweij.

	Blz.
Van de Werkgroep	1
Zuilichemse Frietzaak	2
Over enkele voorzangers in Brakel	3
Gedenkplaten van de watersnood	6
Opvang tijdens watersnood in Poederoijen	10
Eerste steen gelegd door Wilhelmus van Dam	12

Redactie:

Jan van Brakel.
Jan van Loopik.
Jaap Verweij.
Ap de With.

Titel: “Vier Heerlijkheden”

ISSN: 2542-5781

Oplage: 160 stuks.

Historische Werkgroep
Stichting
De Vier Heerlijkheden
Brakel.

Dwarssteeg 4, 5306 BC Brakel. Tel. 0418-672817

Van de werkgroep

In deze eerste uitgave van dit jaar weer enkele verhalen over vervlogen tijden uit de dorpen Zuilichem, Brakel en Poederrijen. U mist een verhaal uit het dorp Aalst, maar dat hopen we ruimschoots goed te maken op de tentoonstelling in Aalst op vrijdag 15 en zaterdag 16 november. Dan verschijnt namelijk een boekje getiteld: Aalst, winkeltjes, werk en welvaart. Deze uitgave behandelt diverse onderwerpen met name uit de tweede helft van de vorige eeuw tot vrij recent. U krijgt de historie te lezen van diverse verenigingen, scholen en kerken en over het ontstaan van de campings in Aalst.

Ook de na-oorlogse ruilverkaveling passeert de revue. Inmiddels zijn al contacten gelegd met de drukker en we hopen op eenzelfde uitgave in de stijl zoals de boekjes tijdens de tentoonstellingen in de andere drie dorpen afgelopen decennia. Op de tentoonstelling willen we evenals die in Brakel in 2014 met behulp van foto's en voorwerpen o.a. ruime aandacht besteden aan de jaren zeventig van de vorige eeuw. Volgt u tegen die tijd vooral de berichtgeving in De Ronduit of onze facebookpagina: Koetsiershuis De Vier Heerlijkheden. Ook op onze website www.vierheerlijkheden.nl vindt u tegen die tijd informatie hierover.

Gert Koren

Zuilichemse Frietzaak

Op deze foto, die half jaren vijftig gemaakt moet zijn, zien we de eerste Zuilichemse fastfoodzaak. Deze houten keet stond langs het pleintje voor het dorps huis. Uitbaters waren Klaas en Joek Hooijkaas. Zij bedienden de klanten in smetteloze lange witte jassen die een arts niet zouden misstaan. De friet kwam van eigen akker. Klaas had ook bouwland en daar teelde hij de aardappels waarvan hij friet bakte. Heerlijk vers. Een klein frietje kostte 15 cent en een grote ging voor 25 cent door het loket. Mayonaise vergde een extra investering van 5 cent. Had je weinig te besteden dan koos je voor mosterd want die was gratis! Klaas en Joek verkochten ook IJs. Dat maakten ze overigens niet zelf want volgens het reclamebord kwam het van "Vami" (Verenigde Amsterdamsche Melk Inrichting). Zijn nieuwe beroep leverde Klaas als snel een bijnaam op want bijna iedereen noemde hem Pinnneke. Joek noemde Klaas ook nooit bij zijn echte naam want zij noemde hem altijd Moors. Door goede waar en een vriendelijke bediening gingen de zaken zo goed dat het echtpaar al binnen enkele jaren op een steenworp afstand van de eerste stek in een stenen pand trokken. De houten keet ging mee en die kwam achter de nieuwe zaak te staan als opslagruimte. Zo kreeg Zuilichem een snackbar met zelfs een jukebox!

Ap de with

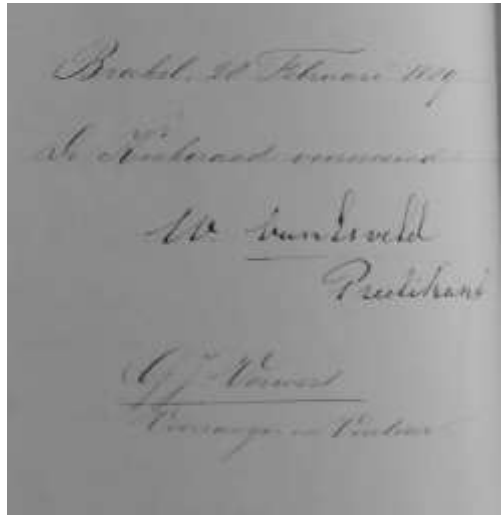
Over enkele voorzangers in Brakel

Na de reformatie was het de invloed van de hervormer Calvijn dat er in de protestantse kerken het orgel niet gebruikt werd tijdens de erediensten. In veel kerken werd in Nederland het kerkorgel alleen gebruikt ter opluistering van seculaire evenementen. Constantijn Huijgens, de secretaris van de toenmalige stadhouder, hield in 1641 een vurig pleidooi om het orgel wel te gebruiken en daarmee de gemeentezang enigszins in goede banen te leiden. Veel gemeenten gebruikten daarom een voorzanger om te zorgen dat bij het zingen melodie en maat tot hun recht kwamen. In dit verhaal was dat een onderwijzer van het dorp die naast zijn functie één of meerder taken in de kerk uitvoerde, zoals klokkenluider, koster of voorzanger.

Het is in het jaar 1873 dat de president kerkvoogd van de Hervormde gemeente in Brakel, J. Boudet van Dam- van Brakel, een schrijven krijgt van de schoolmeester, koster en voorzanger J. Kroonstuiver. In de brief vraagt hij beleefd zijn traktement voor het kosterschap en voorzanger te verhogen. Hij schrijft dat hij week in week uit, het ganse jaar op zon- en feestdagen beschikbaar moet zijn en dat hij bij afwezigheid zelf voor vervanging moet zorgen, na aftrek van deze kosten vindt hij zijn traktement te gering, het staat, zoals hij het verwoordt: *“zeker naar de eisen van de tijd, in geen verhouding tot de diensten die daarvoor moeten worden gepresteerd”*. De kerkvoogden en notabelen reageren positief en besluiten na dit verzoek zijn traktement te verhogen.

In 1888 schrijft dezelfde onderwijzer een briefje aan de kerk dat hij vanwege eervol ontslag als hoofd van de openbare school zijn functie als koster en voorzanger opzegt. Zijn opvolger is het hoofd van de openbare school voor gewoon lager onderwijs te Brakel de heer G.J. Verwers.

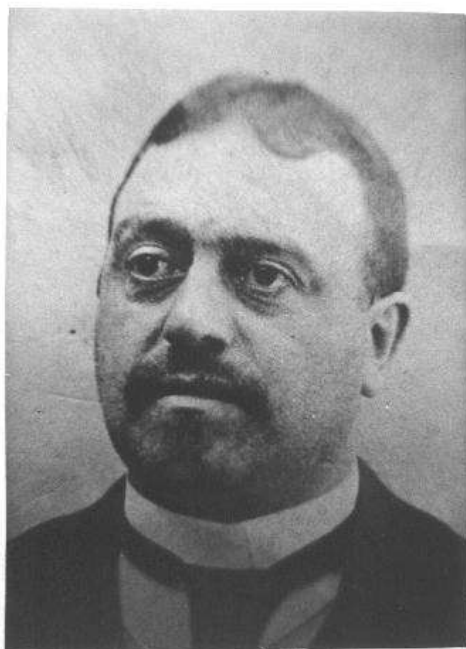
Brakel 30 Februari 1888
A. Verwers
W. van der Veld
Predikant
G. J. Verwers
Voorzanger in Brakel

In het volgende jaar 1889 is het jaarwedde vastgesteld op een som van 50 gulden en is er inmiddels een nieuw reglement van zeven artikelen voor de koster en voorzanger opgesteld. In het eerste artikel staat dat hij zijn betrekking tot wederopzegging toe bekleedt en deze persoonlijk uit moet voeren. In het tweede artikel wordt beschreven dat de voorlezer en voorganger hetgene wat hem zal worden opgegeven met betamelijke eerbied moet lezen en zingen. Alles moet ten huize van de predikant worden afgehaald.

In het derde artikel wordt zijn jaarwedde van 50 gulden genoemd.

Het vierde artikel gaat nader in op het eerste artikel, met andere woorden, het kan niet zo zijn dat er op een zondag zonder medeweten van de predikant, of bij afwezigheid van deze, van de kerkenraad, een ander deze functie uit gaat voeren. Artikel vijf beschrijft dat hij niet als collectant voor de kerkvoogdij mag optreden omdat de collecte meestal tijdens de tussen-zang plaats vindt, In Artikel zes wordt over het ontslag geschreven, de kerkenraad mag dat zonder redenen omkleed uitvoeren, de uitbetaling vindt dan plaats naar het aantal dagen dat er zijn verstreken. Het laatste en zevende artikel is duidelijk: de artikelen kunnen ten allen tijde gewijzigd worden. De toenmalige predikant van Brakel ds W. van Esveld, hij was voorganger in Brakel van 1886-1891, en de koster, voorzanger G.J. Verwers ondertekenen dit reglement.

In 1895 werd in de kerk van Brakel het van Dam-orgel gebouwd, een oorspronkelijk eenklaviersorgel met tien disposities en een aangehangen pedaal, welke in 1976 uitgebreid werd met een klavier met zeven stemmen en een vrij pedaal met drie stemmen. Het orgel en de organist nam de taak van de voorzanger over.

1886

W. van Esveld

1891

Bronnen:

*Wikipedia.

*RAR Tiel, Archief van de hervormde gemeente Brakel, 3118, dossier 439.

*Uitgave kerkvoogdij Ned. Herv. Kerk Brakel, juni 1986, W.F. van der Kooij.

Gedenkplaten van de watersnood

De Gorinchemse uitgever J.H. Knierum gaf na de watersnood van maart 1896 een gedenkplaat uit waarvan de opbrengst bestemd was voor de “noodlijdenden” van de watersnood in maart van dat jaar. Het publiek vroeg zich af of voor de verkoopprijs van zestig centen iets goeds geleverd kon worden. In een schrijven na de uitgifte van de eerste plaat verdedigt de uitgever deze stelling met de woorden dat door de tekenaar, steendrukker en uitgever kosten noch moeite gespaard werden om iets goeds te leveren, er waren zelfs aanvragen gekomen om nog een plaat uit te geven. De kunstschilder Jan Kuijpers was uitgenodigd door de watersnoodcommissie een reis mee te maken met de stoomboot “Neptunus” van de heer B. Janse uit Gorinchem naar de overstromde gebieden.

De eerste gedenkplaat.

Mensen konden op een tweede uitgifte intekenen. Een tegenhanger, om zo één geheel te verkrijgen, zoals de uitgever dat noemde. Hij beloofde dat deze plaat “even schoon” zou worden als de eerste plaat, de opbrengsten zouden ook ten goede komen aan de noodlijdenden.

Uiteindelijk werden op de tweede uitgave vijf voorstellingen weergegeven met als onderschrift onder de plaat:

1. Tenten te Herwijnen opgeslagen voor de noodlijdenden
2. De stoomboot Neptunus eerste hulp aanbrengeende te Brakel
3. De stoomboot Gorinchem-Sleeuwijk eerste hulp aanbrengeende te Pouderoijen
4. Het kasteel te Brakel waar de noodlijdenden werden opgenomen (hiermee wordt het Spijker bedoeld)
5. Het penningske der weduwen.

Bij de eerste gedenkplaat werd een bijschrift geleverd, ondertekend door Henry te Gorkum, april 1876.

We citeren letterlijk:

Alles ademde wederom vrij: het ijs, de geduchte vijand onzer rivieren en dijken, was geweken en de vooruitzichten om met kracht bij gunstig lenteweder het land te bearbeiten, deed het harte vrolijker slaan, toen, helaas! Het rivierwater, bij elken dag stijgende, de laagliggende landen in dras herschiep. Steeds wassende en door felle winden opgezweept, steeg de nood steeds hooger en had eindelijk te Brakel de doorbraak plaats, welke geheel den Beneden-Bommelerwaard op eene schrikkelijke manier teisterde. Het middenstuk van deze gedenkplaat is genomen op Brakel en Poederoijen, toen men met levensgevaar aan het indringende water zocht te ontsnappen.

Ofschoon geen menschenlevens zijn te betreuren, is de schade der vernielde huizen, huisraad, enz., zeer groot, doch die nood zal door de erkende liefdadigheid van het Nederlandsche volk in ruime mate geleenigd worden. Hoe ellendig stond het aan den dijk te Vuren en Dalem, waar men onder het woeden van hevige stormen alle pogingen moest aanwenden om de gevaarlijkste punten te behouden. Onverschrokken, tot aan den hals in het water staande, soms weggerukt door de afrollende golven, doch die door den hevig woedende storm wederom werden teruggezweept, hadden de dijkwerkers het geluk met vereenigde kracht den dijk te behouden, Eere die mannen, die zooveel hebben bijgedragen, dat de ellende nog niet hooger is gestegen.

Hoe treurig was de aanblik, die het schouwspel opleverde in den nacht van 13 op 14 maart.

Toen vluchtten de landlieden met have en goed in Gorkum, om eene schuilplaats te zoeken, daar men elk oogenblik vreesde, dat de dijk zoude bezwijken en men dan, door den hoogen waterstand binnendijs niet tijdig het gevaar kunnende ontvluchten, jammerlijk zou omkomen. Sla uw blik thans op Gorkum: in deze oogenblikken afgesneden van communicatie, overstelpt in de stad, met water, heeft deze welvarende vesting veel geleden, waar men anders de grootste bedrijvigheid bespeurde, vooral aan den rivierkant, ontwaarde men thans niets dan woedende golven, welke hun schuim met reuzenkracht tegen de kisting in de waterpoort zweepten, door welke goed voorziene kisting men het vernielend element echter heeft weten te beteugelen.

En, eindelijk, wie kan het zich niet voorstellen dat daar, waar op marktdagen eene groote menigte plattelandbewoners zich bewogen en een vroolijke bedrijvigheid heerschte, men toen de groote marktplaats bijna ledig vond; slechts dan, wanneer om 11 uur de telgrafische berichten van den waterstand uit Keulen aan het stadhuis werden aangeplakt van de steeds meer en meer stijgende rivieren, dan ja, verzamelden er zich vele landlieden voor het stadhuis, verdrongen elkander om te weten wat de laatste berichten bevatten en snelden dan terug naar hunne dorpen, om alles gereed te maken en tijdig te kunnen vluchten. De aeolussen en zeepaarden, welke deze plaat versieren als symbool van wind en water, geven aan het geheel een schilderachtig voorkomen.

De kunstschilder Jan Kuijpers is in 1819 geboren in Fijnaart en overleden in 1892 in Nieuwer-Amstel, tegenwoordig Amstelveen, hij woonde en werkte in Gorinchem en van 1878-1885 in Amsterdam, daarna verhuisde hij naar Amstelveen. Hij gaf ook les aan zijn zoon Cornelis Kuijpers, die in 1864 in Gorinchem geboren was en bekend werd om zijn landschapsschilderijen. Ook diens zoon Johan, Cornelis Eliza (geb. 1894) was kunstschilder.

De tweede gedenkplaat

De prenten uit 1876 zijn niet de enige die na een watersnood verschenen. Ook tijdens de watersnood van 1861 werden “weldadigheidsprenten” uitgebracht ten bate van watersnoodslachtoffers. Op de litho van C.C.C. last werden diverse beelden uit de in januari 1861 overstroomde Bommelerwaard afgebeeld. Het herstellen van de doorgebroken Lekdijk in Vreeswijk in 1624 werd vastgelegd door E. van de Velde. Toen in 1809 de dijk bij Nijmegen doorbrak vanwege de vele ijsschoten in de rivier, maakte J. de Vletter daar een afbeelding van. C. de Jonker tekende in 1799 een gevecht op de dijk tegen het kruierend ijs dat de bekisting dreigt te vernietigen.

Bronnen:

- * Archief De Vier Heerlijkheden.
- * Nederlandse beeldende kunstenaars 1750-1950 – Pieter A. Scheen
- * Dijken en dijkdoorbraken in het Nederlandse rivierengebied H. van Heijningen
- * www.geni.com

Opvang tijdens watersnood in Poederoyen

Uit een brief van 20 juni 1876, gericht aan M.J.E. Viruly van Poederoyen te Amersfoort, afkomstig van De Commissie van Watersnood voor Brakel en Poederoyen bleek dat het Heerenhuis aan de Maas bij Poederoyen na de watersnood van 1876 toen gebruikt werd als huisvesting voor degene die hun woning verloren hadden. De brief was ondertekend door de voorzitter Van Dam en de secretaris penningmeester de heer L. W. Loysen Dillié, geneesheer te Brakel.

Ook uit een krantenbericht van het Vaderland van 28 maart 1976 bleek dat met name de geredden van de Vleugeldijk voor het grootste gedeelte opgenomen waren in het Heerenhuis. Ruim honderd vluchtelingen vonden daar onderdak. Bij een bezoek van de krant aan het herenhuis bleek dat de huisgezinnen over de verschillende kamers waren verdeeld. Iedere kamer was van een kookkachel voorzien. De oudere vrouwen bereidden het middagmaal en de jongere vrouwen waren aan het schrobben en wassen. De mannen moesten zich, wanneer de omstandigheden en het weer dat gedoogden, buiten het huis ophouden, een uitmuntende maatregel om de lucht binnenshuis zolang en zoveel mogelijk fris te houden.

De voorraadkamers van het Heerenhuis waren door de zorg der Gorinchemse commissie een aanzienlijke hoeveelheid van allerhande levensmiddelen bijeengebracht. Er lagen stapels broden, tonnen met scheepsbeschuit, spek, kaas, en bussen met verduurzaamde spijzen waaronder zelfs enkele met doperwtten.

Ook aan brandstoffen en veevoerder was evenmin geen gebrek. Het vee was ondergebracht in de stallen en gedeeltelijk in een loods. De heren van Andel en Brienen, beide leden van de Brakelse commissie, waren belast met de dagelijkse uitdeling van levensmiddelen en verdere behoeften.

Afbeelding uit een schetsboek souvenir watersnood 1876 - Jan Kuijpers

Het huis is naderhand waarschijnlijk door een brand verwoest en in 1885 volledig afgebroken.

Bronnen:

*RAR Tiel, archief familie Viruly, 3161, dossier 44.

Ap de With

Eerste steen gelegd door Wilhelmus van Dam

Vorig jaar juni hebben leden van de Historische werkgroep De Vier Heerlijkheden enkele brokken steen veilig gesteld. De brokken zijn volgens mevrouw Van Dam van een mestvaalt achter Huis Brakel naar het Spijker vervoerd in de tijd dat de gemeente Brakel het Huis Brakel in eigendom kreeg. De stukken lagen jarenlang in het gras voor het Spijker. In de eerste instantie dacht men dat het om een grafzerk ging, bij nader inzien was dat niet het geval. De drie delen vormen samen een herdenkingssteen met bovenin een fraai uitgehouwen familiewapen van de familie van Dam met daaronder de tekst ingebeiteld:

“Wilhelmus van Dam Heer tot Brakel heeft de eerste steen gelegd den 5e van oogstmaand 1809”.

Het vermoeden bestaat dat deze steen inge-metseld heeft gezeten in de toen opgebouwde tuinmuur van de huidige moestuin. Uit nader onderzoek zal moeten blijken of dat waar is.

Wilhelmus leefde van 1777 – 1858.

In 1809 kreeg Maria Aletta van Dam van Wageningen, de weduwe van Dirk Willem van Dam de Heerlijkheid Brakel in bezit. Haar zoon Wilhelmus noemde zich vanaf dat jaar heer van Brakel.

In overleg met de familie Van Dam zal naar een juiste plek gezocht worden om dit stukje cultuur-erfgoed voor het nageslacht te bewaren.

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door:

MCD SUPERMARKT VAN HEEMSKERK

E. P. van Ooijenstraat 5 - 5308 KD Aalst - Tel. 0418-671598

HAIR FASHION LENY

Dr. van Aalststraat 3 - 5308 KJ Aalst - Tel. 0418-672119

EMTÉ SUPERMARKT DUIJZER

Molenkampsweg 3 - 5306 VN Brakel - Tel. 0148-671287

BERT DE VRIES. Garagebedrijf en tankstation

Zalmstraat 2 - 5306 GJ Brakel - Tel. 0418-671390

www.autobedrijfbertdevries.nl

HOVENIERSBEDRIJF DE PLATAAN

Kooiweg 6 - 5306 VT Brakel - Tel. 0418-673646

www.de-plataan.nl

DIJKHOF TWEEWIELERS

Kruispad 2 - 5306 AN Brakel - Tel. 0418-672623

www.dijkhoftweewielers.nl

Colors@Home LINDHOUT

Burg. Posweg 19 – 5306 GA Brakel – Tel.0418-671349

www.lindhoutwonen.nl

T.H.O. BAKKER V.O.F.

Egter van Wissekerkeweg 5 - 5307 VA Poederroijen

Tel. 0418-671647

GOVERT GRANDIA

Groenten en fruithandel

Jul. van Stolbergstraat 21 - 5307 HH Poederroijen - Tel. 0418-672334

VAN GENDEREN

Attent - Bakkerij

Burg. Hobolaan 6a - 5305 CR Zuilichem - Tel. 0418-671360

A. WIJK VAN HOLDING

Waaldijk 65 - 5306 CC Zuilichem - vanwijkaart@gmail.com

www.vierheerlijkheden.nl